

**TOMÁŠ HALAMKA
ANDREJ VIRDZEK (ED.)**

**JAK ČÍST
POLITICKÉ
MYSLITELE?**

KAROLINUM

Jak číst politické myslitele?

Halamka Tomáš, Virdzek Andrej (ed.)

Recenzovali:

Mgr. Daniel Kroupa, Ph.D.

Doc. Milan Znoj, CSc.

Autoři:

Kristina Andělová

Jan Bíba

Jakub Franěk

Jiří Chotaš

Tomáš Koblížek

Ľubica Kobová

Matyáš Křížkovský

Petr Kužel

Jan Květina

Ondřej Micka

Jiří Růžička

Tato publikace vznikla v rámci programu Progres Univerzity Karlovy Q18 – Společenské vědy: od víceborovosti k mezioborovosti a za podpory Grantové agentury Univerzity Karlovy v rámci grantu č. 26417 „Interpretace textů v politickém myšlení“ řešeném na Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Tato monografie vznikla také v rámci systému podpory fakultních monografií FSV UK. Poděkování za podporu publikace patří též Vzdělávací nadaci Jana Husa.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2020

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2020

© Tomáš Halamka et al., 2020

ISBN 978-80-246-4408-0

ISBN 978-80-246-4433-2 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Památce Aleše Havlíčka (1956–2015)

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bychom rádi poděkovali všem, kteří vznik této knihy podpořili a kteří se na jejím vzniku aktivně podíleli. Děkujeme všem konzultantům, již s námi detaily publikace připravovali, Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, na jehož půdě kniha převážně vznikala, a Ústavu filosofie a religionistiky, jehož pracovníci s přípravou monografie pomáhali. Dále děkujeme studentům z Institutu politologických studií, kteří připomínkovali připravované kapitoly a poskytli autorskému kolektivu cenné rady. Coby interní studentští recenzenti se na publikaci podíleli: Filip Bojič, Ondřej Elbel, Pavel Fišer, Josef Havlíček, Karel Kindl, Richard Křikava, Tereza Kubecová, Renáta Matoušková, Aleš Michal, Jiří Petrák, Vojtěch Šindelář, Nikos Štěpánek, Tomáš Kopta, Jan Trojan, Andrea Tunysová a Nikola Vincová. Za práci na grafických výstupech projektu děkujeme Kristýně Musilové.

OBSAH

Úvod (<i>Tomáš Halamka a Andrej Virdzek</i>)	11
1. Leo Strauss: Esoterický způsob psaní a spor mezi antickou a moderní filosofií (<i>Jiří Chotaš</i>)	25
2. Filosofická hermeneutika Hanse-Georga Gadamera (<i>Tomáš Koblížek a Andrej Virdzek</i>)	43
3. Hannah Arendtová: Konec tradice a narativní myšlení (<i>Jakub Franěk</i>)	69
4. Reinhart Koselleck a metoda <i>Begriffsgeschichte</i> jako nástroj k interpretaci textu politického myšlení (<i>Kristina Andělová</i>)	91
5. Quentin Skinner: Text jako způsob jednání (<i>Tomáš Halamka</i>)	109
6. J. G. A. Pocock: Lingvistický kontextualismus „historické sovy“ (<i>Jan Květina</i>)	133
7. Jerome Schneewind: Čtení textů v dějinách novověké morální filosofie (<i>Ondřej Micka</i>)	155
8. Michael Freeden: Politická teorie politického myšlení (<i>Matyáš Křížkovský</i>)	177
9. Louis Althusser a metoda symptomálního čtení (<i>Petr Kužel</i>)	201
10. Michel Foucault: Od diskurzivní pragmatiky k politickým „technologím“ (<i>Jiří Růžička</i>)	225
11. Ernesto Laclau a rétoričnost (<i>Jan Bíba</i>)	255
12. Susan Moller Okin a feministické čtení kánonu politické teorie (<i>Ľubica Kobová</i>)	279
Resumé	307
Rejstřík	309

Úvod

Tomáš Halamka a Andrej Virdzek

Četbu, a tedy i interpretaci, jakéhokoliv textu lze přirovnat ke konverzaci. V obou případech se jedná o určitou interakci, komunikaci mezi různými lidmi. Stejně jako živé konverzace se i drtivá většina psaných textů obrací na druhého s určitým cílem: chtějí ho pobavit, poučit, rozzlobit a podobně. I ten nejnudnější úřednický text vždy počítá s někým druhým a i ty nejosobnější žánry, jako například filosofické meditace,¹ jsou často psány pro druhé.² Texty jsou trvalejší než ústní sdělení pronesená v rámci nějaké konverzace a mají i širší dosah. Jejich výhodou je, že se k nim můžeme opakovaně vracet. To je také jeden z hlavních důvodů, proč je používáme. Autor nemá čas konverzovat s každým, a tak se rozhodne napsat text. Ten má však oproti konverzaci také svá úskalí.

Text totiž mlčí. Zatímco v konverzaci se autor výroku může bránit, dovsvětlovat a odpovídat na otázky, při četbě textu je tomu jinak. Text je uzavřená jednotka, která další odpovědi neposkytuje. To je ostatně také důvod, proč se

1 Nejslavnějším příkladem filosofických meditací jsou bezpochyby Descartesovy *Meditace o první filosofii*.

2 Adresát textu přitom musí být otevřený, aby mu vůbec mohl začít rozumět. Bývá obvykle kontraproduktivní, čteme-li texty s tím, že jsme již dopředu přesvědčení o tom, že jsou hloupé či nesprávné. Takovým způsobem jen stěží zahlédneme, co nám jimi mělo být sděleno.

někteří lidé, kteří jsou jinak v konverzacích výmluvní, ostýchají, či dokonce obávají psát. Jakmile něco vydají, hned s tím nesouhlasí a nejrady by celý text vzali zpět. I když jsou v situaci, že mohou starší vydání poopravit a některé formulace v novém vydání změnit, nemohou se zcela vyhnout všemožným nedorozuměním, která jejich práce může vytvořit. Navíc, jakkoliv se jejich názory mohou v čase proměnit, „veřejnost“ si je může již navždy spojovat s vydaným textem.

I na čtenáře působí text v první chvíli jako danost. Vytištěním na papíře získává definitivní podobu. Běžně jej čteme s tím, že vyjadřuje názory svého autora. Toto neproblematické přisouzení autorství je přitom ve filosofické a literární tradici problematizováno již od pradávna. Kdo je autorem evangelí? Čí názory prezentuje Platón ve svých dialozích? Co sledoval Søren Kierkegaard, když psal svá díla pod různými pseudonymy?

Celou věc komplikuje publikace textu, již text vstupuje do veřejného prostoru a je vydán všanc čtenářské veřejnosti. Publikací se z textu stává veřejná a svým způsobem politická záležitost. Se získáním této veřejné a potažmo politické povahy však také stoupá naléhavost požadavku, abychom textu lépe porozuměli. Běžně se přitom stávalo a stává, že stejnému textu různí lidé rozumějí různě. To může mít, a mnohokrát mělo, dalekosáhlé následky.

Slavným příkladem je Lutherův výklad *Nového zákona*, odlišný od výkladu katolické církve a považovaný za jeden ze základních bodů protestantské reformace. Jiným příkladem mohou být diskuse například na půdě Nejvyššího soudu USA, který svá rozhodnutí často činí na základě nejen precedentů, ale také vlastní interpretace Ústavy USA. V prvním případě se interpretační spor spolupodílel na rozštěpení křesťanství a vypuknutí třicetileté války, v druhém výklad starého politického textu zásadním způsobem ovlivňuje současné politické dění.

V běžné konverzaci může být problém vzájemného porozumění vyřešen celkem rychle. Nedorozumění tu může být pouhou nepříjemností, která se dá často jednoduše napravit okamžitým dovysvětlením. Problém filosofického či politického textu však je, že autor nám už často takové dovysvětlení ohledně toho, co nám chtěl povědět, poskytnout nemůže. A je také možné, že ani sám nedomyslel, či dokonce nemohl domyslet, co všechno může jeho text znamenat. Nad konkrétním přijetím textu čtenáři totiž autor ztrácí do značné míry kontrolu. Spisovatel obvykle píše pro čtenáře, které nezná, neví, co přesně jeho čtenáři vědí, ne vždy je seznámen s jejich světem a nemůže svůj text přizpůsobovat každému jednomu z nich. Pokud si dnes otevřeme některý Platónův text, může se stát, že v nás vyvolá otázky, které sám Platón nepředpokládal. Autor sám nemusí nutně vědět a kontrolovat vše, co pro nás jeho text může znamenat. Tato interpretační nejednoznačnost filosofických textů, respektive jejich otevřenost stále novým a novým výkladům, je jedním z aspektů filosofie, které ji na první pohled odlišují od přírodních věd.

Právě na tuto pro humanitní vědy specifickou činnost interpretace či vykládání se zaměřuje následující publikace. Činí tak představením nejznámějších

a nejnámějších pozic v současné akademické debatě o přístupu ke specificky politickým textům. Mimo přístupy interpretující základní soubor těch vůbec nejnámějších děl historie politického myšlení, takzvaný *kánon*, se zaměřuje též na přístupy *antikanonické*, které význam kanonických přístupů k pochopení dějin politického myšlení relativizují a obrací svoji pozornost mimo tyto základní texty. Cílem této publikace je nejen přispět k uchopení a napravení nedostatku, který vzniká, když je čtenář konfrontován s textem, jehož částem nerozumí, ale především ukázat, že může existovat více způsobů výkladu, než které čtenáře napadly. Interpretace není něco samozřejmého. Zatímco při rozhovoru se autora výroku můžeme zeptat, co nám chtěl svojí promluvou říci, při četbě textu často tuto možnost nemáme, a při četbě starých textů nám tato možnost schází úplně. Pokud však uznáme, že je toto porozumění potřebné, musíme tento nedostatek textu „kompenzovat“. Představit základní způsoby, jakými lze tuto „kompenzaci“ provádět, je hlavním úkolem tohoto svazku.

Jak jsme se snažili ukázat, otázky, kterými se zabývá tato publikace, byt jsou akademické, vyvěrají z praktických potřeb porozumění. Tyto problémy bývají označovány též jako *hermeneutické*. Protože není vůbec jednoduché vysvětlit, co *hermeneutika* přesně je, a různí myslitelé diskutovaní v této knize k ní nepřístupují vždy shodně, vymezíme ji zde pouze předběžně jako *nauku o rozumění a výkladu*.³ *Rozuměním* máme v tuto chvíli na mysli rozumění tomu, čemu se rozumět dá, tj. jakýmkoliv smysluplným komunikačním celkům (tedy textům, obrazům, promluvám či výkladům). Pojmem *nauka* máme na mysli praxi, teorii i možnou filosofickou pozici. Takto široké vymezení zde předkládáme hlavně proto, že až na jeho základě můžeme označovat a porovnávat jednotlivé interpretační přístupy diskutované v této publikaci jako různá rozpracování této původní potřeby rozumět. Ta je přitom běžnou lidskou potřebou vycházející z každodenního života. Když něčemu nerozumíme, jednoduše tomu rozumět chceme. Bohatství jednotlivých interpretačních přístupů vyvěrá ze způsobu, jakým se snaží, abychom porozumění dosáhli.

Svojí povahou je tato publikace určená nejen odborníkům, ale především studentům sociálních a humanitních věd a dalším čtenářům, kteří mají zájem o obecnější filosofické a politické otázky. Čtenářům z řad studentů by měla přinést, vedle prohloubeného porozumění problematice a představení nových možností, jak přemýšlet o politice a filosofii, také výpomoc při psaní prací souvisejících s oblastí politického myšlení. Jednotlivé kapitoly mají představit nejrozšířenější současné přístupy k problematice interpretace politických myslitelů a jsou zaměřené na autory, kteří jednotlivý styl či metodu interpretace vypracovali a obhajovali.⁴ Tím, že jsme se orientovali

3 Druhá kapitola o filosofické hermeneutice Hanse-Georga Gadamera tento pojem vymezí svým vlastním způsobem, na což bude na daném místě náležitě upozorněno.

4 V průběhu čtení této monografie si pozorný čtenář zajisté povšimne, že některé diskutované přístupy nebyly z různých důvodů promyšlené jako explicitní metody interpretace, byt jsou pro uvažování nad touto problematikou velmi přínosné.

na konkrétní autory, jsme se chtěli vyhnout nutnosti nálepkování a zařazování přístupů do určitých *ismů*, které by zakrývalo důležité nuance mezi jednotlivými přístupy. Naopak bychom jednotlivé autory rádi prezentovali v jejich plném bohatství a rozdílnostech, které by mohly vlivem přílišné schematizace zůstat ve skrytu.

Na druhé straně je však dobré myslet na důležitost alespoň částečné systematizace jednotlivých přístupů, která může napomoci přehlednosti této publikace a ulehčit základní orientaci v tématu. Představované přístupy se dají rozdělit podél více linií. V tomto úvodu bychom však chtěli představit především dvě kritéria, podle kterých by se diskutovaní autoři dali vcelku plodným způsobem roztrždit do rozličných skupin.

První dělicí linie rozlišuje postoje k interpretaci textů na *politicko-ideologické* a *filosofické*. Toto dělení, jak ho zde představujeme, v sobě nemá skryto žádné normativní hodnocení (v tom smyslu, že bychom soudili o filosofických ohledech, že jsou lepší než ideologické, nebo naopak).

V posledních dekádách se stále více prosazují při výkladech textů přístupy, které hovoří o ideologické povaze textů z dějin politického myšlení a navrhují spojovat jejich interpretaci s konkrétními debatami probíhajícími v době, v níž jejich autor žil. Tyto přístupy jsou spojené s důrazem na rétorickou povahu textu, na jeho úkol čtenáře o něčem přesvědčit. Tyto politicko-ideologické přístupy také rozšiřují rozsah otázek, které je třeba při interpretaci textu vzít v potaz mimo text samotný,⁵ ukáže-li se, že má taková skutečnost pro interpretaci textu význam. Zjednodušeně řečeno, tyto přístupy jdou zpravidla takzvaně za text a zdůrazňují různé druhy dobového kontextu. To v některých případech vede k preferenci kontextu nad autorem, která v krajním případě může dospět až k relativizaci významu autorských záměrů a k jejich rozplynutí v jazykovém, politickém či sociálním kontextu.

Proti této kategorii přístupů stojí interpretační způsoby, které se snaží poukazovat na to, že se interpretovaní autoři zapojují do debaty o filosofických otázkách také napříč časem. Propagátoři těchto přístupů se většinou domnívají, že texty mohou být interpretovány jako samostatné logické celky. Bavíme-li se o „přesvědčování“ ve smyslu této druhé kategorie přístupů, jedná se častěji o přesvědčování ve filosoficky tradičním smyslu slova, tedy o jakousi „donucující sílu rozumu“. Tyto přístupy kladou větší důraz spíše na rekonstrukci studovaných argumentů a jejich zařazení do užší filosofické tradice než na kontext, přičemž vycházejí z často nereflektovaného předpokladu, že nějaká identifikovatelná filosofická tradice vůbec existuje. Z toho plyne užší zaměření těchto přístupů na studium právě těch textů, u kterých se dá argumentační struktura tohoto typu nárokovat. To vede v některých případech také k odsouzení různých „nevhodných“ způsobů přesvědčování, které naopak

5 Důsledkem těchto přístupů je však i rozšíření oblasti toho, co je interpretováno. Oproti filosofickým přístupům se politicko-ideologické nezaměřují jen na filosofické texty, ale také na novinové články, běžnou mluvu, obrazy, sochy, plakáty, či dokonce na nonverbální komunikaci, neboť všechny tyto komunikační akty mohou mít svoji politickou dimenzi.

zpravidla stojí v centru pozornosti politicko-ideologických přístupů. Některé filosofické přístupy proto při výkladu textu mohou určité kontextuální ohledy ignorovat.

Druhou dělicí linií je linie geografická – spojená s akademickým vlivem a obecným filosofickým podhoubím, z něhož jednotlivé přístupy vyrostly. Toto členění o mnoho více reflektuje dnes již zažitě dělení mezi autory tradice analytické a kontinentální filosofie. I tato klasifikace má své nedostatky, ale pro většinu zde diskutovaných autorů postačuje. Autoři jako Skinner, Pocock či Freedman (jednoduše ti, co spadají do anglosaského prostoru) jsou očividně inspirováni takzvaným *jazykovým obratem*, který je spojen s filosofií pozdního Wittgensteina a myslitelé působícími v poválečném Oxfordu (především J. L. Austinem). Mezi autory z německojazyčného prostředí (Gadamer, Koselleck, Arendtová) hraje neopominutelnou roli vliv Martina Heideggera, který je naopak u autorů pocházejících původně z anglofonní oblasti v zásadě neviditelný. Další skupinu autorů pak lze označit jako autory inspirované post-strukturalismem či se proti němu vymezující (Laclau, Althusser, Foucault). Jejich myšlenky, stejně jako forma vyjadřování a otázky, které si kladou, pak přidávají další úhly pohledu jak k obecným hermeneutickým otázkám, tak ke konkrétním interpretacím textů z oblasti dějin filosofie a politického myšlení. Zatímco první způsob dělení je v publikaci implicitní, podle druhé dělicí linie je tato publikace explicitně systematizována do tří tematických bloků po čtyřech kapitolách.

Zmíněné dva způsoby dělení autorů diskutovaných v této publikaci nejsou zdaleka jediné možné, ani nejsou nenapadnutelné. Některé autory podle nich nelze jednoznačně zařadit a čtenář mezi nimi jistě může najít více či méně jiných zajímavých podobností a souladů. Zdá se nám však, že ať bychom zvolili jakékoliv jiné dělení, vždy bychom narazili na zhruba podobné problémy jako při použití obou výše zmíněných kritérií.

Protože není možné věnovat se skutečně všem autorkám a autorům, kteří odpovídali na otázku v titulu této knihy (byť zde aplikujeme časové omezení záběru jen na autory působící až po druhé světové válce), rozhodli jsme se čtenářům předložit alespoň několik skupin autorů, kteří se účastnili různých debat v různých oborech s různorodými motivacemi a odlišnými cíli. Cílem našeho autorského kolektivu tak není představení jedné koherentní debaty, které by se všichni pojednávaní autoři jednotně zúčastnili a v rámci které by vždy vědomě reagovali jeden na druhého. Takové zúžení záměru této publikace by jistě mělo své výhody: hranice publikace by byly přesněji vymezené a jasněji by se držela koherence všech přístupů coby reagujících na jeden konkrétní problém v rámci jednoho konkrétního oboru. Pokus omezit se na jednu ucelenou debatu by nás však na druhé straně obral o bohatství jednotlivých perspektiv. Rozhodli jsme se zde proto zpracovat širší spektrum přístupů s jejich rozličnými individuálními cíli, a to i za cenu možných oprávněných výtek ohledně toho, zda daní autoři ještě do této publikace patří, či nikoli. Jsme však pevně přesvědčeni, že omezení odpovědí na titulní otázku na rámec

jednoho vědního oboru, geografického celku či jedné filosofické školy by v případě této publikace vedlo ke snížení její celkové hodnoty.

Vedlejším důsledkem námi zvoleného přístupu však je, že ani jeden ze zkoumaných autorů ve skutečnosti nereagoval na všechny ostatní představené myslitele; v tomto smyslu by se dalo hovořit spíše o různých propletených vláknech mezi různými skupinami autorů s různým intelektuálním pozadím a různými zájmy. Naší ambicí zde bylo vytvořit skrze jednotlivé kapitoly a jejich vzájemné zařazení přehledné zobrazení hlavních myšlenkových proudů spojených s problematikou interpretace textů v politickém myšlení. Máme za to, že již jen ze samotného uspořádání autorů vedle sebe mohou vzejít zajímavé postřehy i ohledně debat, které by se mohly jevit spíše jako uzavřené a na sebe nenavazující. Případné didaktické a filosofické přednosti vycházející z námi zvolené systematizace jsou podle našeho názoru příjemným přídatkem k samotnému obsahu jednotlivých kapitol. Abychom se vrátili k předchozí metafoře, věříme, že z jednotlivých vláken odpovědí na otázku „Jak číst politické myslitele?“ si všichni naši čtenáři budou moci utkat o této problematice ucelenou a informovanou představu. Věříme, že vám, našim čtenářům, jednotlivá vlákna jak samostatně, tak i společně budou dávat smysl.

Vzhledem k tomu, že tato publikace má charakter úvodu do problematiky a každý text se věnuje jinému konkrétnímu autorovi nebo autorce, bychom rádi na tomto místě krátce sumarizovali nejdůležitější charakteristiky probíraných přístupů. Cílem tohoto shrnutí je jednak na minimálním prostoru ukázat jejich nejvýznamnější rysy a jednak umožnit čtenáři dopředu zjistit, které přístupy by pro něj mohly být obzvláště zajímavé. Jakkoliv si čtenář z této monografie odnese nejvíce přečtením celé publikace, neboť mezi kapitolami existuje mnoho propojení a vzájemně si vytvářejí kontext a referenční rámec jedna pro druhou, jednotlivé kapitoly jsou zároveň pochopitelné i samostatně.

V první kapitole si Jiří Chotaš všímá interpretačního přístupu k textům z dějin politického myšlení, jak ho v letech po druhé světové válce předložil americký filosof židovského původu Leo Strauss. Ten v návaznosti na svá studia středověkých židovských a islámských myslitelů poukázal na to, že mnozí političtí filosofové psali svá díla v dobách, kdy neexistovala svoboda myšlení ani vyjadřování, a v důsledku toho vyvinuli zvláštní techniku psaní, ve které sdělovali své názory publiku nepřímou, takzvaně *mezi řádky*. Jiří Chotaš vykládá základní pravidla této techniky a poukazuje na to, že je ve sporu s principy historismu. Dále si pak všímá Straussovy reinterpretační sporu mezi antickými a moderními politickými mysliteli. Podle Strausse je modernita chybným ideálem a je třeba se vrátit k řeckým filosofům, abychom překonali krizi modernity. V závěru kapitoly Jiří Chotaš referuje o kritice Straussovy hermeneutiky u Gadamera a Ottmanna. Jakkoliv oba oceňují, že může vést k překvapivým výkladům textů z dějin politického myšlení, přesto namítají, že pro založení obecné metodiky výkladu textů je nevhodná. Stejně tak považují za problematičtější Straussov požadavek návratu k antickým klasikům. Jiří Chotaš

svůj příspěvek uzavírá konstatováním, že Straussova hermeneutika dala podnět k promýšlení způsobu výkladu textů z dějin politického myšlení, na který další myslitelé (převážně kriticky) navázali.

Druhá kapitola se věnuje filosofické hermeneutice Hanse-Georga Gadamera. Její autoři Andrej Virdzek a Tomáš Koblížek v ní představují Gadamerovu polemiku s metodologickým důrazem současných sociálních a humanitních věd a jeho výklad úlohy humanitních věd v celku lidského života a společnosti. V návaznosti na Heideggera prezentuje Gadamer rozumění samo jako jeden z podstatných rysů lidské existence, od nějž vede přímá cesta k uchopení humanitních věd jako věd o porozumění. Kritika metodologického zápalu, jímž se vyznačuje i myšlenková pozice, kterou Gadamer nazývá *historicismem*, je vedená skrze radikální uchopení myšlenky konečnosti lidské existence a nemožnosti vystoupení z naší konkrétní historické situovanosti. Možný skeptický závěr ve vztahu k interpretaci starších textů Gadamer překonává důrazem na integrující pojetí hermeneutiky. K možnosti rekonstrukce původního *smyslu textu* se staví skepticky, a to ať už smyslu chápaného psychologicky (tj. jako záměru autora), nebo sémanticky (jako původního intersubjektivního významu textu). V tomto ohledu se jeho pozice zásadně odlišuje od některých jiných přístupů prezentovaných v této knize. Historické podání, které nás v textu oslovuje, má být podle Gadamera integrované specifickým způsobem do našeho vlastního horizontu smyslu. Tím se na tvorbě smyslu textu podílí i jeho interpret. Náležitá pozornost je věnována i Gadamerově reinterpretačnímu takzvanému *hermeneutickému kruhu*, jednoho z nejdůležitějších pojmů hermeneutické tradice. Dále kapitola vysvětluje Gadamerovu rehabilitaci pojmu *předsudku*, který považuje za podmínku předcházející jakémukoliv rozumění. Postupně je představen klíčový pojem Gadamerovy hermeneutiky, kterým je takzvané *splývání horizontů*. V tomto pojmu je podle autorů kapitoly sloučena Gadamerova interpretace hermeneutického kruhu integrující úlohy hermeneutiky a horizontu podání. Závěrečná část kapitoly se věnuje kritice, již byla Gadamerova filosofická hermeneutika podrobena ze strany Jürgena Habermase a Jacquesa Derridy. Na těchto kritikách kapitola ukazuje důležité znaky samotného Gadamerova přístupu i korekce, které ve své koncepci postupně učinil.

Třetí kapitola Jakuba Fraňka je věnovaná interpretačnímu přístupu Hannah Arendtové. Přestože se tato myslitelka ve svém díle poměrně intenzivně zabývá dějinami politické filosofie a často odkazuje ke kanonickým textům (nejen politických) filosofů minulosti, na rozdíl od většiny autorů představených v tomto svazku svou interpretační metodu sama nikdy systematicky neformulovala. Její interpretační přístup je přitom velmi svébytný a podle některých kritiků také svévolný. Arendtová totiž často vytrhává myšlenky interpretovaných autorů z jejich původního kontextu, případně je interpretuje způsobem, s nímž by jejich autoři nesouhlasili. Primárním cílem této kapitoly proto je interpretační metodologii Arendtové jednak zrekonstruovat, jednak obhájit jako legitimní. Autor kapitoly přitom vychází z Arendtové pojetí

vzniku, vývoje a kolapsu původně platónské tradice politické filosofie, která je podle ní charakteristická bytostně nepřátelským postojem filosofů k politice. Jako klíčové pro pochopení Arendtové svébytného interpretačního přístupu se ukazují jednak význam narativity v jejím díle, jednak důraz na bytostné sepětí mezi filosofií a poezií. Jakub Franěk svůj příspěvek uzavírá úvahou nad tím, co z Arendtové interpretačního přístupu vyplývá pro interpretaci jejího vlastního díla.

Ve čtvrté kapitole se Kristina Andělová zaměřuje na metodu *Begriffsgeschichte* (dějiny pojmu) německého historika Reinharta Kosellecka a vysvětluje, jak nám tento přístup může pomoci v interpretaci textů politického myšlení, a především v práci s politickými pojmy. Reinhart Koselleck patří k nejvýznamnějším německým historikům 20. století a jeho práce jsou považovány za průkopnické v oboru *dějin pojmů* právě proto, že vytvořil ucelený přístup, jak postupovat při čtení politických textů a jak lokalizovat politické pojmy do historického výzkumu, nikoli jako pasivní slova, nýbrž aktivní spolučinitele historického procesu. Ve svém textu autorka ukazuje, jak přistupovat k mnohoznačným politickým pojmům a jak tyto pojmy číst v širším společenském kontextu. Zaměřuje se jednak na intelektuální vlivy, které formovaly *Begriffsgeschichte* – především na vliv sociální historie a právní teorie Carla Schmitta – a které nám umožňují důkladně pochopit postup, který Koselleck zvolil, jednak na samotnou metodu a její místo v rámci výzkumu intelektuálních dějin. Autorka vysvětluje základní charakteristiku moderního pojmu, jak ho definoval Koselleck (soustředí se především na čtyři roviny: zčasování, demokratizace, politizace a aplikovatelnost v rámci moderních ideologií), a ukazuje, jakým způsobem nám citlivost vůči těmto procesům pomáhá v odhalování významu textů politické provenience. V posledním kroku představuje tři úrovně metody *Begriffsgeschichte*, které jsou podle Kosellecka nezbytné v odkrývání historických rovin pojmu a pevně ukotvují metodu jako autonomní, ale integrální součást sociálních dějin.

Pátá kapitola představuje přístup k interpretaci politických myslitelů prvního ze dvou vybraných zástupců *cambridgeské školy* intelektuální historie – Quentina Skinnera. Tomáš Halamka v ní nejprve shrnuje Skinnerovu kritiku těch interpretačních přístupů, které staví na předpokladech, že text může sám o sobě sloužit jako dostačující jednotka interpretace a že političtí myslitelé se v dějinách věnovali odpovědím na stále stejné nadčasové otázky. Oproti těmto teoretikům a zároveň také v opozici ke strukturalistickým a marxistickým přístupům, hlásajícím předurčující podmíněnost autora jeho dobovým kontextem, rozvíjí Skinner vlastní přístup. Ten pro pochopení zkoumaného díla zdůrazňuje význam jeho jazykového, politického a intelektuálního kontextu, na který však autor díla může reagovat různými způsoby. Kapitola dále vysvětluje zásadní roli Skinnerova pojetí *autorské intence*, tedy záměru, s nímž zkoumaný myslitel prostřednictvím svého textu *jedná* vzhledem ke svým soudobým debatám a problémům. Tomáš Halamka dále popisuje způsob, jakým je dle Skinnera možné tuto autorskou intenci rozkrýt a dekodovat. Vysvětleno

je také Skinnerovo pojetí politického myslitele jako *inovujícího ideologa*, který nikdy nestojí nad politickou bitvou soudobých argumentů, ale svým textem vždy (de)legitimizuje určitý směr politického jednání. Kapitola představuje i takzvaný *genealogický obrat* ve Skinnerově díle a diskutuje nejvýznamnější argumenty Skinnerových kritiků i následovníků. Uzavírá ji debata o přínosu Skinnerova přístupu k výzkumu dějin politického myšlení a do diskuse o tom, jak číst politické myslitele.

Šestá kapitola sepsaná Janem Květinou a věnovaná J. G. A. Pocockovi se zaměřuje především na představení osobitého pojetí historie idejí, jež by v Pocockových očích měla reprezentovat svébytnou disciplínu a předcházet v oblasti interpretace textů svými přístupy pozornost, kterou vůči daným textům uplatňuje filosofie. I z toho důvodu se v názvu kapitoly hovoří o „lingvistickém kontextualismu historické sovy“, která na rozdíl od sovy-filosofky nevzlétá s cílem odhalit všechny „velké“ a přetrvávající ideje v dějinách lidstva, ale usiluje o pochopení textových významů a tradic v kontextu jejich dobového jazyka a společenských vztahů. Kapitola nejprve zasazuje zmíněné pojetí kontextualismu do kontextu cambridgeské školy, aby bylo možné posoudit, v jakém rozsahu lze Pocockovu metodu ztotožňovat s myšlením Quentina Skinnera, a do jaké míry je naopak nutné brát v úvahu jimi uplatňované rozdíly v synchronním a diachronním přístupu či v otázce významu autorské intence. Vzhledem k tomu, že Pocock svou metodu prezentoval především prostřednictvím její aplikace při konkrétním zkoumání různých dějinných diskurzů, věnuje Jan Květina podstatnou pozornost i představení Pocockových nejslavnějších děl. Hlavní těžiště kapitoly nicméně spočívá v poskytnutí srozumitelného přehledu základních linií Pocockovy metody interpretace historických textů. Toto úsilí se opírá jednak o prezentaci Pocockova záměru odhalovat politické diskurzy, tedy způsoby života a myšlení v konkrétním historickém kontextu na základě možností dobového jazyka, a jednak o představení takzvané *tunnel history*. Prostřednictvím tohoto postupu může historik interpretovat proměnu konkrétních diskurzivních tradic jako součást interakce mezi politickou a jazykovou realitou. Celou kapitolu o Pocockovi prostupuje pluralistické paradigma, jež nemůže při interpretaci historických diskurzů akceptovat žádnou univerzalistickou perspektivu.

Sedmá kapitola se věnuje Jeromu B. Schneewindovi, který se ve své práci zabývá dějinami novověké morální filosofie a problematikou porozumění těmto dějinám. Autor kapitoly Ondřej Micka představuje dvě Schneewindovy interpretační metody, *model Božské korporace* a *kontextuální zásadu mnoha cílů* v dějinách morální filosofie, které Schneewind aplikoval v průběhu svého studia a vykládání textů novověkých morálních filosofů. Ačkoliv obě metody sdílí mnoho základních principů, je mezi nimi jeden zásadní rozdíl. V modelu Božské korporace interpret vychází primárně z filosofických textů, z nichž následně konstruuje model vymezující racionální možnosti uvažování, který pak zpětně aplikuje při své interpretaci širší filosofické argumentace určitého období. Na druhé straně kontextuální zásada mnoha cílů v dějinách morální

filosofie se řídí pravidlem, podle něhož s rozšiřováním našich znalostí historického kontextu přímo úměrně roste i naše šance správného porozumění filosofickému diskurzu daného období, a tedy i samotným textům. Ačkoliv se Schneewindovy metody explicitně týkají dějin novověké etiky, Ondřej Micka poukazuje na to, že u většiny novověkých myslitelů nelze zcela oddělit jejich politické a morální teorie. Navíc Schneewind sám chápe dějiny novověké etiky jako dějiny morální autonomie, přičemž právě pochopení člověka jako morálně autonomního subjektu lze považovat za jednu z hlavních příčin vzniku liberalismu, jedné z nejvýznamnějších politických ideologií západního myšlení, neboť nejzákladnější principy této ideologie by se nikdy nemohly vyvinout v izolaci od dějin novověké morální filosofie. Zejména pak model Božské korporace nám umožňuje originálním způsobem identifikovat a promýšlet racionální možnosti jak lidského jednání, tak i teoretického uvažování o tomto jednání v tomisticky pojatém světě přirozenoprávní teorie, a proto je vhodnou metodou pro každého, kdo se zabývá tímto obdobím dějin politického myšlení.

Osmá kapitola o britském teoretikovi Michaelu Freedenuvi sepsaná Matyášem Křížkovským představuje morfologický přístup k analýze ideologií, který je jádrem Freedenuvy „politické teorie politického myšlení“. Freedenuvo zaměření na studium politického myšlení prizmatem ideologií je zajímavé zejména proto, že vyjadřuje snahu stáhnout význačné politické myslitele „zpět na zem“ a studovat je jen jako jedny z mnoha politických aktérů. Ideologie pro Freedena představuje jednu z konstitutivních dimenzí politického myšlení, která určuje základní politické pojmy, jako jsou například *svoboda*, *spravedlnost*, *rovnost* či *demokracie*. Jak propracované texty politických filosofů, tak třeba články v aktivistickém časopise nebo programy politických stran se vždy účastní soutěže o přiřazení definitivního významu politickým pojmům. Politika tedy podle Freedena není myslitelná bez ideologií. A proto ani politická teorie není myslitelná bez vhodných metodologických nástrojů k interpretaci ideologické dimenze politického myšlení. Základní vlastností této dimenze podle něj je, že významy jednotlivých politických pojmů se utvářejí nikoli pouze prostřednictvím historicky přenášených tradic diskurzu či rozdílných kulturních kontextů, ale také skrze specifickou strukturální pozici, již zaujímají ve vztahu k dalším politickým konceptům. Ke dvěma základním kategoriím – času a prostoru – tak dodává třetí, morfologii vzájemného propojení konceptů. Kapitola proto nejprve shrnuje, jak Freedena chápe vztah ideologie a politiky a jak se na jeho základě vymezuje vůči některým základním přístupům ke zkoumání politického myšlení. Nicméně jádrem kapitoly je právě načrtnutí některých základních Freedenuvých úvah o tom, jak se vytvářejí koncepty a jak lze metodologicky zachytit jejich vzájemné vztahy a funkce v ideologickém myšlení. Potenciál a meze tohoto morfologického přístupu se nakonec Matyáš Křížkovský snaží ukázat na příkladu jeho aplikací při zkoumání environmentalistického politického myšlení.

Devátá kapitola se zaměřuje na koncept takzvaného *symptomálního čtení*, který v šedesátých letech teoreticky formuloval francouzský filosof Louis

Althusser. Petr Kužel představuje symptomální čtení jako specifický způsob četby a interpretace politicko-filosofických děl, přibližuje základní charakteristiky tohoto přístupu a poukazuje na jeho hlubší souvislosti s filosofickou tradicí francouzské historické epistemologie, strukturalismu, psychoanalýzy a marxismu. Následně přibližuje aplikaci tohoto přístupu na četbu konkrétních myslitelů: Marxovo čtení představitelů klasické politické ekonomie a Althusserovo čtení Marxova *Kapitálu*. Kapitola se zaměřuje na základní cíl symptomálního čtení, tedy snahu odhalit ve zkoumaném teoretickém diskurzu hlubší neuvědomovanou rovinu významu, takzvanou *latentní strukturu*, která determinuje, jaké otázky je možné si v daném teoretickém diskurzu vůbec klást a jaké předměty zkoumání se vůbec mohou v autorově teoretickém rámci objevit (a jaké se v něm naopak objevit nemohou). Jinými slovy, zabývá se otázkou, jak tento hlubší a neuvědomovaný diskurz determinuje teoretickou produkci textu, respektive teoretický text v jeho *manifestní* rovině. Symptomální čtení tedy zkoumá vztah mezi manifestní (tedy zjevnou) a latentní strukturou textu a mechanismus určitého zakrývání či „zneviditelnování“ teoretických otázek, které každý teoretický diskurz nevědomky produkuje. Odhaluje tak jakési „nevědomí“ textu a na jeho základě pak vysvětluje a interpretuje jeho manifestní formu spolu s jednotlivými nekonzistentnostmi a rozpory v této manifestní formě, které se projevují pouze jako symptomy. V závěrečné části kapitoly Petr Kužel stručně představuje, jak byl koncept symptomálního čtení aplikován na jiné sféry, než je produkce teoretických textů, a jak se projevilo například v literární teorii, kulturních studiích, zkoumání politiky, ideologie, ekonomie a podobně.

Desátá kapitola pocházející z pera Jiřího Růžičky vychází z Foucaultovy kritiky klasických dějin idejí, aby následně představila dva Foucaultovy stěžejní přístupy k analýze textů dějin politického myšlení – *archeologii* a *genealogii*, respektive *problematizaci* spolu s jejich proměnami v různých fázích Foucaultova myšlenkového vývoje. Archeologie je charakterizována jako analytická metoda, která se vymezuje proti hermeneutickým a obecně interpretačním přístupům, oproti nimž prosazuje analýzu textů jakožto diskurzů v úzkém slova smyslu, tj. jakožto formu řeči, jež není nahlížena z hlediska reference či smyslu, ale z hlediska samotné její (asubjektivní) existence a jejího performativního či konativního charakteru. Genealogie, respektive problematizace, je naopak chápána jako strategie, jejímž cílem je zkoumání historicky nahodilého původu určitého současného problému, které následně slouží ke kritickému postoji vůči současné situaci a možnému překonání jejích hranic. Poslední podkapitola se věnuje nikoli již přímo Foucaultovým analytickým přístupům, ale především předmětné stránce Foucaultových výzkumů. Důraz je kladen na skutečnost, že problematika, kterou Foucault zkoumá v průběhu sedmdesátých a v první polovině osmdesátých let (reflexe o technikách řízení sebe sama a druhých – *governmentalita* a *etika*), stála doposud mimo zorné pole klasických dějin politického myšlení a tvoří relativně samostatnou oblast výzkumu.

Jedenáctou kapitolu napsal Jan Bíba, který se zaměřuje na vztah mezi rétorikou, rétoričností a politickým myšlením v pojetí argentinského postmarxistického politického teoretika Ernesta Laclaua. Kapitola v první části sleduje genealogii rétoriky a rétoričnosti. Rétorický přístup předpokládá vzájemné provázanosti a podmíněnosti obsahu a formy sdělení a jeho *pozicionality*, tedy zaměření na *konkrétního* adresáta. Tyto předpoklady však byly vážně zproblematizovány osvícenstvím a romantismem, jež jsou zodpovědné za smrt tradičního pojetí rétoriky. Zánik rétoriky způsobený osvícenstvím a romantismem se však ukázal jako dočasný a rétorika se dočkala svého vzkříšení v podobě rétoričnosti. Rétoričnost, jak se rozvíjela od Nietzscheho dále, ovšem není toliko naukou o přesvědčování, ale stává se nástrojem konstituce významu světa. Z této pozice je poté představováno myšlení Ernesta Laclaua s důrazem na pojmy *hegemonie*, *prázdného signifikantu* a *katachreze*. Závěrečná část kapitoly na příkladu interpretace Machiavelliho pojmu *virtù* vysvětluje rozdíl mezi dvěma pojetími rétoričnosti – laclauovským založeným na *katachrezi* a skinnerovským založeným na *paradiastole* – i to, k jakým odlišným závěrům obě metody vedou.

Dvanáctá a poslední kapitola se věnuje feministickému směru uvažování nad problematikou různých způsobů četby politických myslitelů. Její autorka Lubica Kobová nejprve nastiňuje hlavní feministické politické teorie ve vztahu ke kánonu politického myšlení a k hledání odpovědi na otázku „Kde jsou ženy a co zde dělají?“. Následně se autorka věnuje dílu Susan Moller Okinové a jejímu chápání rodiny jako původu nerovnosti žen. Ke svým závěrům Okinová dospěla především analýzou děl Platóna, Aristotela, Jean-Jacquesa Rousseaua a Johna Stuarta Milla. Věnovala se však i nefilosofické a historické literatuře popisující postoje žen. Zřetelně oddělené sféry rodinného, soukromého a veřejného života zdůrazňují biologické odlišnosti žen a mužů a vedou k tomu, že rodina, a zejména mateřství, udržuje ženy v podřízenosti mužů. Rodina jako *spona*, která udržuje genderový systém a utváří jakési kastovní uspořádání, si podle Okinové zaslouží razantní reformu. Samotný pojem *gender* přitom Okinová vymezuje jako „hluboko zakořeněnou institucionalizaci pohlavní odlišnosti“, jejímž hlavním prostředkem je dělba práce podle pohlaví, která nabývá obrysů v manželství. Lubica Kobová uzavírá poukazem na myšlenku Okinové, že veřejná sféra politická je podmíněna tím, co se děje ve sféře soukromé, což je při četbě děl z dějin politického myšlení důležité mít na paměti.

Na závěr tohoto úvodu bychom rádi předestřeli několik důležitých bodů týkajících se odůvodnění některých našich editorských rozhodnutí a naší motivace k sepsání této publikace. Dějiny filosofie a humanitních věd jsou příliš bohaté na to, abychom do našeho výběru zařadili všechny autory, kteří jsou skutečně hodni ocitnout se v reprezentativním výběru toho nejlepšího k otázce interpretace textů z dějin politického myšlení. Například v klasické hermeneutické tradici, která je úzce provázaná s převládajícím sebeporozuměním humanitních věd, můžeme najít autory jako Dilthey nebo Schleiermacher,

kteří jistě svojí důležitostí do takto formulovaného výběru z určitých hledisek patří. Stejně tak jako například britský historik R. G. Collingwood. Avšak vzhledem k tomu, že naším cílem bylo zmapovat nedávnou a současnou debatu o problematice, omezujeme se v této publikaci na výběr nejvýznamnějších přístupů od konce druhé světové války.

Nad rámec zařazených autorů a autorek jistě existují dobré důvody i pro zařazení dalších, například Johna Dunna, Charlese Taylora, Paula Ricœura, Dominicka LaCapry, Emilia Bettiho a dalších. Ani jejich zahrnutí by však pravděpodobně neuspokojilo všechny čtenáře. Ačkoliv v této publikaci tedy nejsou zahrnutí všichni relevantní autoři, a jako editoři pocítujeme tento požadavek obzvláště naléhavě, na druhé straně si myslíme, že zvolený výběr autorů je dostatečně reprezentativní. Komponován byl tak, aby zohledňoval rovnováhu jak mezi základními filosofickými východisky pro uvažování nad danou problematikou, tak geograficko-jazykovou různorodost autorů.

Na tomto místě bychom také rádi zdůraznili, že cílem této publikace není doporučovat, který z diskutovaných přístupů je nejlepší, nejzajímavější nebo který vede k jedinému správnému porozumění textu. Naopak je autentickým přesvědčením našeho autorského kolektivu, že takový přístup by byl restriktivní a ke škodě věci. Neběží ani tak o to, že bychom sami byli v této věci zcela neutrální. Jde nám spíše o to, že je jednak velice obtížné prozkoumat všechny možné kombinace a ohledy, které by mohly hrát roli při aplikování těchto přístupů v další filosofické práci; chceme také čtenáři umožnit, aby na základě představené palety mohl sám posoudit, který přístup je mu nejbližší nebo který na něj působí nejpřesvědčivěji.⁶ Předkládaná kniha tedy stojí na základním přesvědčení, že metodologická pluralita je důležitá a pro porozumění (nejen) naší minulosti nepostradatelná.

Hlavní motivací k sepsání této knihy byla absence jakékoliv podobné publikace v českém jazyce. Byť jsou jednotlivá témata diskutovaná v této monografii částečně zpracovávána jinde, problematice interpretace textů v politickém myšlení jako takové se u nás žádná ucelená publikace doposud nevěnovala. Diskuse nad možnostmi, jak k textu v politickém myšlení přistupovat, tak v českojazyčném prostředí téměř neprobíhá, takže ani veřejnost, a dokonce často ani studenti vysokoškolských humanitních oborů s ní nejsou seznámeni. Toto opomíjení může vést k situaci, kdy řada čtenářů může brát politické texty jako samozřejmou danost, o jejímž způsobu interpretace není třeba důkladněji přemýšlet. Takový postoj však může omezovat naši schopnost textu porozumět a vidět v něm další, mnohdy na první pohled nesamozřejmé roviny.

Předkládanou publikací se pokoušíme takové situaci čelit, význam otázky „Jak číst politické myslitele?“ pro uvažování o politice zdůraznit a nejvýznamnější odpovědi nabízené odbornou debatou českému čtenáři představit. Výběr

6 Z tohoto důvodu je každá kapitola zakončena odkazy na doporučenou literaturu, ve které se čtenář o daném přístupu dozví více, než kolik je mu možné na tomto omezeném prostoru zprostředkovat.

autorů byl konzultován se zahraničními akademiky a zvolen tak, aby odpovídal osnovám na nejvýznamnějších evropských univerzitách a zároveň zohledňoval perspektivy různých oborů, jejichž přístup k tématu se může na základě jejich vlastní povahy lišit. Stejně jako jsou v této knize diskutováni autoři z různých disciplín, drží si multidisciplinární charakter i autorský kolektiv sestavený speciálně pro účely této publikace a zahrnující filosofy, politology i historiky. V rámci autorského kolektivu došlo k několika společným setkáním, aby předkládaná monografie byla kompaktní. Ke spolupráci byli přizváni také studenti bakalářského a magisterského programu na Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, kteří připravované kapitoly komentovali a připomínkovali především (avšak nikoli výhradně) z hlediska srozumitelnosti. I díky jejich cenné pomoci věříme, že předkládaná publikace nezůstane textem srozumitelným jen pro několik vysoce erudovaných akademiků, ale že si najde široké využití mezi studenty humanitních oborů, že bude srozumitelná i pro zájemce z řad veřejnosti a především že se každému čtenáři stane vítaným pomocníkem pro vlastní uvažování nad politickými texty a dalšími politickými, dějepisnými i filosofickými otázkami.

/1/

Leo Strauss: Esoterický způsob psaní a spor mezi antickou a moderní filosofií

Jiří Chotaš

Jeden z významných interpretačních přístupů k textům z dějin politického myšlení předložil v letech po druhé světové válce americký filosof židovského původu Leo Strauss (1899–1973). Tento přístup spočívá v tom, že mnozí antičtí a premoderní myslitelé psali svá díla v dobách, kdy svoboda vyjadřování a myšlení prakticky neexistovaly, a tak své názory museli publiku sdělovat nepřímou, takzvaně *mezi řádky*. Strauss tento esoterický způsob psaní objevil při studiu středověké židovské a islámské filosofie (Maimonidés a al-Farábí) a učinil z něj základ své hermeneutiky. Středověcí židovští a islámští myslitelé (na rozdíl od myslitelů křesťanských) byli vzhledem k charakteru náboženství, ve kterém má Zjevení podobu zákona (tóra, šaría), nuceni své názory vyjadřovat tak, aby s ním nebyli v rozporu. Na druhou stranu však v kroužku svých věrných chtěli uplatnit své právo filosofovat, a tak jejich díla a nauky mají esoterický a exoterický smysl: tajný smysl je zřejmý pouze nemnohým, kteří do něho byli zasvěceni, zatímco pro širší okruh čtenářů a posluchačů je předkládáno učení, které je ve zdánlivé shodě s oficiálními naukami. Strauss rozdíl mezi esoterickým a exoterickým smyslem textů z dějin politického myšlení uplatnil ve svých dílech a výuce. To má za následek, že mnohé Straussovy interpretace jsou překvapivé a mají své skalní zastánce a odpůrce. Právě tak

se v průběhu let kolem Strausse na Chicagské univerzitě utvořil široký okruh studentů a následovníků, kteří tuto metodiku přijali za svou a dál ji dodnes rozvíjejí (zvláště ve Spojených státech).

Dalším Straussovým přínosem pro interpretaci textů z dějin politického myšlení je oživení sporu mezi stoupenci antiky a modernity (*querelle des anciens et des modernes*).⁷ Strauss tento spor reinterpretuje tak, že mezi klasickými politickými filosofy (míněn je Platón a Aristotelés) existovala určitá základní shoda v tom, že „cílem politického života je ctnost a [politickým] uspořádáním, jež nejspíše vede k ctnosti, je aristokratická republika, nebo také smíšené zřízení“ (Strauss 1995b: 36). Naproti tomu novověké a moderní politické filosofy (počínaje Machiavellim) spojovalo přesvědčení, že klasický ideál soužití mezi lidmi je nerealistický a je třeba jej nahradit jiným. Jejich úsilí o realizaci tohoto jiného, moderního ideálu však mělo za následek tři vlny krizí, které vyvolaly pochybnosti o správnosti směru, jímž se vydali.

Strauss zastává ve sporu mezi stoupenci antiky a modernity stanovisko kritiků modernity, i když ho k tomu vedou jiné důvody, než jaké mají současní postmodernisté. Svým interpretačním schématem dějin politického myšlení se vymyká běžnému traktování této látky v klasické filologii, komparatistice a politologii, protože zaujímá postoj nejen kulturně srovnávací, ale i kulturně hodnotící ve smyslu upření hodnoty modernímu ideálu politického života (Söllner 1993: 107).⁸ Ve Straussově podání není modernita vůči antice pokrokem, ale spíše úpadkem. Pokud bychom hledali analogii ke Straussově způsobu, jakým dějiny politického myšlení traktuje, pak se nabízí srovnání s jiným německým filosofem, Martinem Heideggerem, a s jeho interpretačním schématem dějin filosofie jako dějin zapomenutosti na bytí. Oba filosofové jsou názoru, že modernita je chybným ideálem a že je třeba se vrátit k řeckým filosofům, abychom překonali nynější krizi. Nevěří tedy, jako ještě věřil Hegel, že antický ideál lze uvést do syntézy s ideálem moderním a že lze ustavit vyšší typ ideálu, který jednostrannosti obou svých předchůdců překoná.

Strauss si při práci s prameny kladl také otázku, jakou má klasický text hodnotu pro pochopení současné doby a jejích problémů. V předmluvách a úvodech svých knih často poukazyval na to, že jeho zájem o klasiky je motivován politickými událostmi 20. století (zvláště druhou světovou válkou a studenou válkou) a zároveň současným stavem metodologie společenských věd. Nejznámějším příkladem v tomto ohledu je jeho úvod ke studii o Xenofontově dialogu *Hiero or Tyrannicus* (1948, *Hierón aneb Tyrán*),⁹ kde píše, že

7 Tento spor vznikl ve Francii na přelomu 17. a 18. století a šlo v něm o otázku, nakolik má být antika vzorem pro tehdejší literaturu a umění.

8 Söllnerův výklad života a díla Leo Strausse je nejlepším úvodem do myšlenkového světa tohoto kontroverzního myslitele, který je v češtině k dispozici.

9 V celé monografii jsou názvy primárních cizojazyčných děl uváděny při svém prvním výskytu společně se svým českým překladem bez ohledu na to, zda v českém vydání skutečně vyšly, či nikoli. Toto rozhodnutí pramení z naší výše deklarované snahy o co nejširší srozumitelnost textu monografie. Díky tomu čtenář není pro porozumění názvům referovaných primárních

„tyranie je nebezpečí, které doprovází politický život. Analýza tyranie je tudíž stará tak jako politická věda sama. Analýza tyranie, kterou provedli první političtí vědci, byla provedena tak jasně, zevrubně a nezapomenutelně, že si ji pamatovaly a chápaly i ty generace, které neměly přímou zkušenost se skutečnou tyraní. Naproti tomu, když jsme stanuli tváří v tvář tyranii, a sice takové, která překonala nejdůležitější představitost i těch nejpronikavějších myslitelů minulosti, naše politická věda selhala v jejím rozpoznání“ (Strauss 1991: 22–23). Strauss byl přesvědčen, že i když mezi klasickou tyraní a současnou tyraní (míněn je totalitarismus) existují rozdíly, přesto nelze tento fenomén pochopit, nevrátíme-li se k jeho popisu u klasiků. Selhání politické vědy v pochopení tyranie pak nebylo podle Strausse náhodné, ale bylo dáno tím, že tato věda v návaznosti na Maxe Webera nepřipouští hodnotové soudy. Jejím vlastní metodický redukcionismus ji činil slepou vůči tomuto fenoménu. Strauss tak volá po přehodnocení statusu politické vědy a po rehabilitaci oboru politické filosofie.

ŽIVOT A DÍLO

Strauss se narodil 20. září 1899 v Kirchhainu v Hesensku. V letech 1917 až 1923 studoval filosofii, během studií promoval v Hamburku u Ernsta Cassirera prací o problému poznání ve filosofii Friedricha Heinricha Jacobiho (1743–1819). Poté navštěvoval ve Freiburgu přednášky Edmunda Husserla a Martina Heideggera. V letech 1925 až 1932 byl asistentem na Akademie für die Wissenschaft des Judentums v Berlíně, v té době byl spoluvydavatelem sebraných spisů Mosese Mendelssohna a vydal svou první knihu o kritice náboženství u Spinozy (Strauss 1930). V letech 1932 až 1934 byl stipendistou Rockefellerovy nadace a studoval v Cambridgi a Paříži, kde se přátelil s Alexandrem Kojevem a Alexandrem Koyréem. Svá raná studia středověkého židovského a muslimského myšlení, zvláště Maimonida (1135–1204) a Al-Fárábího (870–950), shrnul do knihy *Philosophie und Gesetz* (1935, *Filosofie a zákon*), která sice ještě vyšla v Německu, ale její autor byl již v emigraci (Strauss 1935). Po uchopení moci nacisty v roce 1933 emigroval Strauss do Anglie, kde se věnoval studiu politické filosofie Thomase Hobbesa (1588–1679). Ještě před vypuknutím druhé světové války se mu podařilo tato studia shrnout do knihy, která vyšla v anglickém překladu v Oxfordu (Strauss 1936).

Spolu s německým rukopisem knihy o Hobbesovi, uschovaným v neprodyšně uzavřeném pouzdře, se v roce 1938 přeplavil do USA, kde získal své první učitelské místo a stal se lektorem politické vědy na New School for Social Research v New Yorku, které pro její vysoký podíl emigrantů z Evropy bylo

zdrojů závislý na dobré znalosti příslušného cizího jazyka. Další výskyty názvů těchto zdrojů se v textu již zpravidla objevují v té jazykové mutaci, ze které jsme při sepisování svých kapitol čerpali (poznámka editorů).

prezdíváno „univerzita v exilu“. V roce 1944 získal americké občanství a stal se řádným profesorem. V letech 1941 až 1948 byl spoluvydavatelem časopisu *Social Research* a *Universal Jewish Encyclopedia* a v roce 1949 se stal profesorem politické filosofie na Chicagské univerzitě, která se v té době díky Charlesi Merrianovi a Haroldu Lasswellovi profilovala jako významné pracoviště politické vědy (Söllner 1993: 112).

Během dvou desetiletí, kdy na této univerzitě působil, vychoval několik generací studentů a publikoval svá hlavní díla, z nichž největšího ohlasu dosáhlo knižní zpracování jeho přednášek, vydané pod názvem *Natural Right and History* (1953, *Přirozené právo a dějiny*).¹⁰ Spolu s Josephem Cropseyem editoval objemnou příručku *History of Political Philosophy* (1963, *Dějiny politické filosofie*), která vychází z jeho interpretačního schématu dějin politického myšlení jako sporu mezi antickými a moderními politickými filosofi a do níž většinu hesel napsali jeho žáci (Strauss 1987). Od té doby je možné mluvit o jeho žácích jako o „straussiánech“, protože se kolem svého učitele zformovali v samostatný myšlenkový proud v rámci svého oboru a stali se „školou“, nebo v očích svých kritiků „sektou“. V padesátých letech Strauss hostoval na univerzitách v Berkeley a v Jeruzalémě.

V roce 1968 byl penzionován a v závěru života vydal několik knih, v nichž se věnoval především Platónově politické filosofii (Strauss 1968; 1972; 1975a; 1983). Jeho dílo čítá 15 knih a řadu článků, které jsou roztroušeny v různých časopisech, a dodnes jsou pod jeho jménem publikovány sborníky nebo nová vydání jeho děl (například v překladech), která však sám edičně nepřipravil.¹¹ Významný podnět pro bádání o Leo Straussovi představuje založení The Leo Strauss Center při Chicagské univerzitě, které vzniklo v roce 2008. Centrum publikuje záznamy Straussových přednášek a jeho texty z pozůstalosti.¹² Akademická obec tak má možnost poznat Strausse nejen jako badatele, ale také jako učitele.

10 Zde citováno podle vydání z roku 1971. K dalším dílům z této doby patří zejména: *Persecution and the Art of Writing* (1952, *Perzekuce a umění psát*); *Thoughts on Machiavelli* (1958, *Myšlenky o Machiavellim*); *What is Political Philosophy? And other Studies* (1959, *Co je politická filosofie? A další studie*); *The City and Man* (1964, *Obec a člověk*).

11 Viz např. *Political Philosophy. Six Essays* (1975b), *An Introduction to Political Philosophy. Ten Essays* (1989a), *The Rebirth of Classical Political Rationalism. An Introduction to the Thought of Leo Strauss* (1989b), *On Tyranny. Including the Strauss-Kojève Correspondence* (1991) a další texty. Záslužný počin představují Straussovy sebrané spisy (Strauss 1996–2000), které vyšly v Německu péčí Heinricha Meiera. Tři svazky obsahují díla, která Strauss publikoval v němčině, spolu s přednáškami, rukopisy, fragmenty a dopisy z jeho pozůstalosti. Zbývající tři svazky tvoří překlady děl, jež Strauss publikoval pouze v angličtině.

12 The Leo Strauss Center, viz <https://leostrausscenter.uchicago.edu/>.

STRAUSS O ESOTERNÍM ZPŮSOBU PSANÍ

Strauss esoterní způsob psaní vysvětluje ve stati *Persecution and the Art of Writing* (1941, *Perzekuce a způsob psaní*), která dala jméno stejnojmennému sborníku (Strauss 1952b).¹³ Věnujme se nyní jeho rozboru podrobněji.

Strauss v úvodu připomíná, že ve 20. století byla svobodná veřejná diskuse v celé řadě zemí potlačena a nahrazena donucením vyjadřovat takové názory, které byly ve shodě s názorem vládnoucího režimu. Pokud se intelektuálové a spisovatelé v těchto zemích přesto chtěli svobodně vyjadřovat, zbyla jim pouze svoboda myšlení, kterou žádná perzekuce nemůže potlačit. Hrozba perzekucí nebyla s to intelektuálům zabránit v tom, aby hlásali heterodoxní pravdy, tedy pravdy odchylovající se od oficiálního názoru. Museli si však počínat obezřetně. Mohli tyto pravdy dokonce hlásat veřejně, aniž by vzbudili podezření, byli-li ovšem schopni psát takzvaně *mezi řádky* (*writing between the lines*) (tamtéž: 24). Spisovatelé, kteří zastávali heterodoxní názory, si tak museli osvojit zvláštní techniku psaní. Ta spočívala v tom, že jejich publikace byla zdánlivě ve shodě s oficiálním názorem. Autor v ní používal množství odborných termínů, uvedl velký počet citací¹⁴ a věnoval mnoho pozornosti nevýznamným podrobnostem. Když se však dostal k jádru věci, stačilo, aby napsal tři nebo čtyři věty v hutném a čtivém stylu, a mohl doufat, že upoutá pozornost mladých lidí, kteří milují myšlení. Strauss předpokládá, že právě tyto věty pozorného čtenáře zaujaly a že ochutnal plody zakázaného ovoce. Pokud pak takový pozorný čtenář četl knihu podruhé a potřetí, byl poté, co zakázané ovoce okusil, znechucen z oficiálního názoru a ten ho nudil. Je zřejmé, že oněch několik hutných vět, které změnilý smysl celku, našel čtenář spíše uprostřed knihy než v jejím úvodu.

Hrozba perzekucí dala podle Strausse vzniknout zvláštní technice psaní, a tudíž i zvláštnímu druhu literatury, ve kterém je pravda o všech důležitých věcech obsažena výlučně mezi řádky. Taková literatura nebyla určena všem čtenářům, ale pouze těm důvěryhodným a inteligentním. Strauss připojuje i trefné pozorování, že bezmyšlenkovití lidé jsou ledabylými čtenáři, a naopak přemýšliví lidé jsou čtenáři pozornými (tamtéž: 25). Autor, který chtěl oslovit přemýšlivé lidi, musel psát takovým způsobem, aby pouze velmi pozorný čtenář mohl rozeznat skutečné poselství jeho knihy.

Strauss své úvahy o esoterním způsobu psaní v totalitních režimech 20. století promítá i do minulosti a připomíná, že nezávislé myšlení bylo v minulosti

13 Kromě úvodu, ve kterém Strauss vysvětluje rozdíl mezi středověkou křesťanskou filosofií na jedné straně a židovskou a islámskou filosofií na straně druhé, sborník obsahuje i stati o Maimonidovi, Jehudovi ha-Levim a Spinozovi, na kterých Strauss tezi o esoterním způsobu psaní ilustruje.

14 V zemích bývalého východního bloku bylo kvůli cenzuře obvyklé zvláště na začátku stati citovat z děl klasiků marxismu-leninismu nebo ze stranických dokumentů. Např. knižním překladům bylo třeba předeslat stručný úvod z hlediska marxismu-leninismu, aby kniha vůbec mohla vyjít. Tyto okolnosti je třeba mít na paměti, pokud chceme dnes „hodnotu“ takových textů – psaných obvykle narychlo a na politické zadání – posuzovat.

potlačováno poměrně často. Klade si proto otázku, zda někteří z největších myslitelů minulosti nepřizpůsobili svou techniku psaní hrozbě perzekuce neboli zda náhodou své názory v zásadních otázkách neprezentovali výlučně mezi řádky (tamtéž: 26). Jak však upozorňuje, takto položená otázka je ve sporu s metodikou historismu. Ta se od dob Herderových zakládá na předpokladech, že (1) každá epocha minulosti musí být chápána ze sebe samé a nesmí být posuzována měřítky, která jí jsou cizí. Konkrétně to znamená, že (2) každý autor, nakolik je to možné, musí být interpretován ze sebe sama. Nelze mu podsouvat žádné pojmy nebo důsledky, které nelze přeložit do jeho jazyka nebo které nepoužíval anebo nebyly běžné v jeho době. (3) Jediná vyjádření autorových názorů, která lze pokládat za pravdivá, jsou ta, která jsou obsažena v jeho výslovných tvrzeních. Strauss podotýká, že zvláště poslední uvedený bod apriorně vylučuje ze sféry lidského poznání takové názory velkých myslitelů minulosti, které byly vyřčeny výlučně mezi řádky. Proti těmto výkladovým principům Strauss namítá, že pokrok v historickém bádání nebyl v posledních dvou stech letech ani tak dílem přesnosti historiků jako spíše proměny v intelektuální atmosféře. Racionalistická tradice, která v 19. století vyústila v pozitivismus, byla odmítnuta.

Strauss navrhuje reformu principů historismu, aby akademické bádání zohlednilo zvláštní techniku psaní mezi řádky (tamtéž: 30). Bádání o minulosti by se podle jeho názoru mělo zakládat na následujících principech: (1) „Četba autora takzvaně mezi řádky je přísně zakázána tehdy, když by vedla k méně přesným výsledkům, než kdybychom ji neaplikovali. Při výkladu je třeba vycházet z výslovných tvrzení autora. Ta je třeba považovat za jeho legitimní vyjádření.“ (2) Dále je třeba pečlivě zvažovat kontext, v němž se tvrzení vyskytuje, a „literární charakter celého díla a právě tak i jeho rozvrh“, a to předtím, než prohlásíme, že tvrzení rozumíme nebo že ho interpretujeme správně. Z díla nelze vypouštět jednotlivé pasáže nebo vylepšovat jeho text (jak se v editorské praxi často děje), dokud jsme plně neuvážili všechny myslitelné možnosti, jak pasáž pochopit tak, jak byla napsána. Je totiž třeba počítat s tím, že pasáž může být myšlena ironicky. Vodítkem nám přitom může být například i okolnost, že autor se v díle záměrně dopouští takových chyb, které by odhalil i průměrně nadaný školák. (3) „Názory autora dramatu nebo dialogu se nemusí bez předchozího důkazu kryt s názory, které v díle vyjadřuje jedna nebo více postav, nebo s těmi názory, na kterých se všechny postavy v díle shodnou. Skutečný názor autora se nutně nekryje s názory, které vyjadřuje ve většině svého díla.“

Závěrem článku se Strauss zamýšlí nad různými formami perzekuce (tamtéž: 32). Ta může mít různou podobu: od španělské inkvizice až po sociální ostrakismus, kdy je badatel z dané komunity vědců vyloučen nebo umlčen. Je třeba od sebe odlišovat svobodu bádání a svobodu kultu, protože ne vždy se perzekuce z náboženských důvodů kryla s perzekucí svobodného myšlení. Straussův výčet myslitelů minulosti, kteří se v nějaké podobě stali svědky perzekuce nebo ji sami zakusili a osvojili si přitom techniku psaní mezi řádky,

je rozsáhlý. Jmenovitě jsou uvedeni: Anaxagorás, Prótagorás, Sókratés, Platón, Xenofón, Aristotelés, Avicenna, Averroes, Maimoidés, Grotius, Descartes, Hobbes, Spinoza, Locke, Bayle, Wolff, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Lessing a Kant.¹⁵

Důležitý je Straussův postřeh, že tito myslitelé nepsali takzvaně *mezi řádky* stejným způsobem. Moderní myslitelé byli přesvědčeni, že prostřednictvím svých knih si mohou navzájem sdělovat své myšlenky a že tím zároveň přispějí k odstranění perzekuce jako takové. Svými publikacemi doufali v osvícení moudrých vládců a v pokrok obecného vzdělání, poselství jejich knih je proto snazší rozluštit. Naproti tomu antičtí a středověcí myslitelé byli přesvědčeni, že propast mezi člověkem moudrým a prostým je nepřekročitelná a že vzdělání ji nemůže překlenout. Filosofie a věda byly v antice a středověku privilegiem pouze nemnohých lidí. Zároveň byli premoderní myslitelé přesvědčeni, že pro většinu lidí je filosofie podezřelá a že ji nenávidí. Dospěli tak k závěru, že veřejné sdělování filosofické nebo vědecké pravdy je nemožné, ba dokonce nežádoucí. Své názory proto skrývali a sdělovali je pouze ústně vybrané skupině žáků nebo psali o důležitých otázkách jen v narážkách. Jejich knihy tak obsahují dvě učení: populární nauku vzdělávacího charakteru, která stojí v popředí spisu, a filosofickou nauku, která se týká nejdůležitějších otázek, a tu lze vyčíst jen mezi řádky. Premoderní exoterická literatura tak vděčí za svůj původ, jak Strauss s odkazem na Platóna trefně poznamenává, lásce zralého filosofa k jinochům, jimiž chce být na oplátku milován (tamtéž: 36). Strauss uzavírá, že četba velkých autorů minulosti mezi řádky nebude nikdy snadná, ale může vést k objevům, které historickému bádání zůstanou skryté.

STRAUSS O SPORU MEZI KLASICKÝMI A MODERNÍMI POLITICKÝMI FILOSOFY

Strauss svou tezi o sporu mezi klasickými a moderními politickými filosofy vysvětluje v jiném programovém článku *Co je to politická filosofie?*, který vznikl na základě dvou přednášek na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě v letech 1954 a 1955 (Strauss 1995b).¹⁶ Klasickou politickou filosofii zde zastupují Platón a Aristotelés, ve Straussově podání oba tito myslitelé zkoumali politické záležitosti z perspektivy osvíceného občana či státníka. Oba „viděli jasně věci, které osvícení občané viděli nejasně, nebo je neviděli vůbec. Tak tomu bylo ale pouze proto, že v témž směru viděli mnohem dále než osvícení občané či státníci. [...] Platón a Aristotelés používali jazyk občanů a státníků: sotva kdy použili výrazu, který by nebyl běžný na agoře“ (tamtéž: 26). Dále poukazuje

15 Ottmann poznamenává, že Straussův seznam je příliš rozsáhlý. Ne všichni jmenovaní byli pronásledováni za své filosofické nauky, např. Xenofón a Aristotelés. Ne všichni byli vystaveni pronásledování, které by je ohrožovalo na životě, např. Kant (Ottmann 2010: 479).

16 Ke specifičnosti klasické politické filosofie srov. Strauss: *Ke klasické politické filosofii* (Strauss 1995b). Srov. též Strauss 1971: IV. kap. *Classic Natural Right* aj.